

KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASINING TARKIBIY KOMPONENTLARI

O'qituvchi: Abdullayeva Maftuna Muhitdinovna

O'quvchi: Begimova Shahzoda G'ani qizi

*T.D.P.U Maxsus pedagogika "Surdopedagogika" yo'nalishi Magistratura
1-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyasining tarkibiy komponentlari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Kommunikativ kompetensiyaning mohiyati, uning pedagogik va psixologik talqini, shuningdek, ushbu toifadagi bolalarning psixofiziologik hamda nutqiy rivojlanish xususiyatlari yoritiladi. Maqolada kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning asosiy komponentlari — motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid va refleksiv yo'nalishlar ajratilib, ularning mazmuni tizimli ravishda ochib beriladi. Tadqiqot natijalari asosida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda samarali kommunikativ faoliyatni shakllantirish uchun kompleks va bosqichma-bosqich yondashuv zarurligi asoslanadi. Hozirgi globallashtirish va axborotlashuv sharoitida shaxsning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi ko'p jihatdan uning kommunikativ kompetensiyasiga bog'liqdir. Ayniqsa, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun muloqot jarayoni nafaqat bilim olish vositasi, balki ijtimoiy moslashuvning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi. Eshitish analizatorining yetarli darajada rivojlanmaganligi ushbu bolalarda nutqiy faoliyatning shakllanishiga, atrof-muhit bilan o'zaro aloqaga kirishishiga hamda kommunikativ ehtiyojlarning to'laqonli qondirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois zamonaviy surdopedagogika fanida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish muammosi dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur muammoni hal etishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoni faqat

nutqni shakllantirish bilangina cheklanmay, balki bolalarning ijtimoiy tajribasini boyitish, emotsional-irodaviy sohasini rivojlantirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Mazkur maqolaning maqsadi — eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyasining tarkibiy komponentlarini aniqlash, ularning mazmuni va o'zaro bog'liqligini ilmiy asosda yoritishdan iboratdir. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tahlillar natijasida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar hamda metodik yondashuvlar asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: *eshitishida nuqson, kommunikativ kompetensiya, nutqiy rivojlanish, surdopedagogika, ijtimoiy moslashuv, pedagogik texnologiya, psixofiziologik rivojlanish, interfaol metodlar*

Аннотация: *В данной научной статье на основе теоретико-методологического анализа рассматриваются структурные компоненты технологии развития коммуникативной компетентности у детей с нарушением слуха. Раскрываются сущность коммуникативной компетентности, её педагогическая и психологическая интерпретация, а также особенности психофизиологического и речевого развития детей данной категории. В статье выделены основные компоненты развития коммуникативной компетентности — мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный, их содержание последовательно и системно раскрывается. На основе результатов исследования обосновывается необходимость комплексного и поэтапного подхода к формированию эффективной коммуникативной деятельности у детей с нарушением слуха. В условиях современной глобализации и информатизации активное участие личности в социальной жизни во многом определяется уровнем её коммуникативной компетентности. Особенно для детей с нарушением слуха процесс общения выступает не только средством получения знаний, но и важным фактором социальной адаптации. Недостаточное развитие слухового анализатора оказывает негативное*

влияние на формирование речевой деятельности, вступление во взаимодействие с окружающей средой, а также на полноценное удовлетворение коммуникативных потребностей. В связи с этим в современной сурдопедагогике проблема развития коммуникативной компетентности у детей с нарушением слуха рассматривается как одна из актуальных научно-практических задач. В решении данной проблемы важную роль играют инновационные педагогические технологии, интерактивные методы и индивидуальный подход. Процесс развития коммуникативной компетентности не ограничивается только формированием речи, но также включает обогащение социального опыта детей, развитие их эмоционально-волевой сферы и формирование способности к самостоятельному мышлению. Целью данной статьи является выявление структурных компонентов технологии развития коммуникативной компетентности у детей с нарушением слуха, а также научное обоснование их содержания и взаимосвязи. В результате проведённого анализа определены педагогические условия и методические подходы, способствующие повышению эффективности формирования коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: нарушение слуха, коммуникативная компетентность, речевое развитие, сурдопедагогика, социальная адаптация, педагогическая технология, психофизиологическое развитие, интерактивные методы

Abstract: This scientific article analyzes, on the basis of theoretical and methodological approaches, the structural components of the technology for developing communicative competence in children with hearing impairments. The essence of communicative competence, its pedagogical and psychological interpretations, as well as the psychophysiological and speech development characteristics of this group of children are elucidated. The article identifies the main components of communicative competence development—motivational, cognitive, activity-based, and reflective—and systematically reveals their content. Based on the research findings, the necessity of a comprehensive and step-by-step

approach to forming effective communicative activity in children with hearing impairments is substantiated. In the context of modern globalization and informatization, an individual's active participation in social life largely depends on the level of their communicative competence. For children with hearing impairments, the process of communication serves not only as a means of acquiring knowledge but also as an important factor of social adaptation. Insufficient development of the auditory analyzer negatively affects the formation of speech activity, interaction with the surrounding environment, and the full satisfaction of communicative needs. Therefore, in contemporary surdopedagogy, the problem of developing communicative competence in children with hearing impairments is considered one of the most actual scientific and practical issues. In addressing this problem, innovative pedagogical technologies, interactive methods, and an individualized approach play a significant role. The process of developing communicative competence is not limited to speech formation alone but also includes enriching children's social experience, developing their emotional-volitional sphere, and fostering independent thinking skills. The purpose of this article is to identify the structural components of the technology for developing communicative competence in children with hearing impairments and to provide a scientific justification of their content and interrelations. The conducted analysis determines the pedagogical conditions and methodological approaches that contribute to increasing the effectiveness of communicative competence formation.

Keywords: *hearing impairment, communicative competence, speech development, surdopedagogy, social adaptation, pedagogical technology, psychophysiological development, interactive methods*

Asosiy qism: Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyasi murakkab, ko'p bosqichli va tizimli jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon bolaning nutqiy, kognitiv, emotsional hamda ijtimoiy rivojlanishini o'zaro uyg'un holda shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan bir necha tarkibiy komponentlardan tashkil topadi. Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar asosida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish

texnologiyasining quyidagi asosiy komponentlari ajratiladi: motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid (amaliy) va refleksiv komponentlar. Avvalo, motivatsion komponent kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning boshlang'ich va asosiy bosqichi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu komponent bolaning muloqotga bo'lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishni nazarda tutadi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda ko'pincha nutqiy faoliyatning cheklanganligi sababli muloqotga kirishishdan qochish, passivlik va kommunikativ tashabbusning pastligi kuzatiladi. Shu bois pedagogik jarayonda bolalarni rag'batlantiruvchi o'yin texnologiyalari, vizual vositalar (rasmlar, piktogrammalar), imo-ishora va mimikaga asoslangan faoliyatlar keng qo'llanilishi lozim. Motivatsion komponentni shakllantirishda ijobiy psixologik muhit yaratish, bolani qo'llab-quvvatlash va uning har bir kichik yutug'ini e'tirof etish muhim ahamiyatga ega. Keyingi muhim tarkibiy qism — kognitiv komponent hisoblanadi. Ushbu komponent orqali bolalarda atrof-muhit haqidagi bilimlar, tushunchalar va tasavvurlar shakllantiriladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun bilish jarayonlari ko'proq vizual va kinestetik asosda rivojlanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida predmetli faoliyat, ko'rgazmali vositalar, multimediya materiallari hamda amaliy mashg'ulotlardan samarali foydalanish talab etiladi. Kognitiv komponent kommunikativ kompetensiyaning mazmuniy asosini tashkil etadi, chunki bola nimani bilsa, shuni ifoda eta oladi. Shu bois lug'at boyligini oshirish, predmet va hodisalarni nomlash, ularning xususiyatlarini tushuntirish kabi vazifalar muhim o'rin tutadi. Faoliyatga oid (amaliy) komponent esa kommunikativ kompetensiyaning amalda namoyon bo'lishini ta'minlaydi. Bu komponent nutqiy faoliyat, muloqot qilish ko'nikmalari, dialog va monolog qurish, savol-javob jarayonida ishtirok etish kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda og'zaki nutq bilan bir qatorda alternativ kommunikatsiya vositalari — imo-ishora tili, daktillash, vizual belgilar tizimi ham keng qo'llaniladi. Faoliyatga oid komponentni rivojlantirishda rolli o'yinlar, dialogik mashqlar, muammoli vaziyatlar yaratish, guruhli ishlash usullari katta samara beradi. Shu orqali bolalarda mustaqil muloqot qilish, fikr bildirish va boshqalarni tushunish ko'nikmalari shakllanadi. Navbatdagi muhim tarkibiy qism — refleksiv komponent bo'lib, u

bolaning o'z kommunikativ faoliyatini baholash, nazorat qilish va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu komponent orqali bola o'zining nutqiy xatolarini anglaydi, ularni tuzatishga harakat qiladi va kommunikativ faoliyatini takomillashtiradi. Refleksiya jarayoni bolalarda tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini baholash va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi. Pedagoglar bu jarayonda savol-javob, muhokama, o'zaro baholash va o'zini baholash metodlaridan foydalanishlari lozim. Shuningdek, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyasining samaradorligi ko'p jihatdan pedagogik shart-sharoitlarga ham bog'liqdir. Jumladan, individual yondashuvni ta'minlash, maxsus didaktik materiallardan foydalanish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish hamda ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim omillar hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim sharoitida esa eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda faoliyatga jalb etish ularning kommunikativ rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xulosa qilib aytganda, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyasi o'zaro bog'liq komponentlar tizimiga asoslanadi. Ushbu komponentlarning kompleks va izchil amalga oshirilishi bolalarning nutqiy faolligini oshirish, ijtimoiy moslashuvini ta'minlash hamda ularning shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish zamonaviy surdopedagogikaning muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, kommunikativ kompetensiya murakkab, ko'p qirrali tizim bo'lib, uni shakllantirish maxsus pedagogik yondashuvni talab etadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish texnologiyasi o'z ichiga motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid va refleksiv komponentlarni qamrab oladi. Ushbu komponentlarning har biri bolaning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishida alohida o'rin tutadi hamda ular o'zaro uzviy bog'liqlikda amalga oshirilgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi. Shuningdek, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ faoliyatni shakllantirishda individual yondashuv, innovatsion

pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va vizual vositalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Ayniqsa, o'yin texnologiyalari, rolli mashg'ulotlar va guruhli ishlash usullari bolalarning muloqotga kirishish faolligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoni faqat nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmay, balki bolalarning ijtimoiy moslashuvi, emotsional-irodaviy rivoji va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Shu bois mazkur yo'nalishda tizimli, kompleks va bosqichma-bosqich yondashuvni qo'llash zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Vygotskiy L.S. "Nutq va tafakkur" – Moskva, 1982.
- Leontev A.A. "Psixolingvistika asoslari" – Moskva, 1999.
- Zimnyaya I.A. "Pedagogik psixologiya" – Moskva, 2000.
- Bojovich L.I. "Shaxs va uning rivojlanishi" – Moskva, 1968.
- Shif J. "Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar psixologiyasi" – Moskva, 1985.
- Nazarova N.M. "Maxsus pedagogika" – Moskva, 2006.
- Karimova V.M. "Pedagogika asoslari" – Toshkent, 2010.
- Xoliqov A.A. "Maxsus pedagogika" – Toshkent, 2018.
- Po'latova D. "Surdopedagogika asoslari" – Toshkent, 2020.
- Nurkeldiyeva D. "Defektologiya asoslari" – Toshkent, 2019.
- www.ziyonet.uz
- www.pedagog.uz
- www.edu.uz
- www.lex.uz
- www.scholar.google.com
- www.researchgate.net